

Освітній семінар-школа «Історія Голокосту в Україні: вивчення, викладання, пам'ять» (Луцьк, 2019)

*Герасименко Олена, к.іст.н.,
доцент Чернігівського національного
технологічного університету*

Моя літня відпустка цього року розпочалася із участі в щорічному Освітньому семінарі-школі з історії Голокосту на теренах України, який проводився у Волинській області, м. Луцьк (2 – 7 липня 2019 р.). Історична освітня семінар-школа була організована Українським центром вивчення історії Голокосту (УЦВІГ) у співпраці з Яд Вашем та за підтримки Ваад Україна й посольства Держави Ізраїль в Україні.

Із діяльністю УЦВІГу я познайомилася не так давно. Це сталося, коли я вперше разом із своїми студентами відвідала XI щорічний круглий стіл «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти» до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту (Київ, 28 січня 2018 р.). Вже тоді у мене з'явилося бажання більш детально заглибитися у вивчення проблематики, пов'язаною із історією Голокосту, і в планах були наміри продовжувати співпрацю із УЦВІГом. Наступна зустріч не забарилася, і вже 30 вересня 2018 р. я побувала на освітньому семінарі у м. Києві, на якому відбулася презентація путівника для вчителя «Бабин Яр: пам'ять та тлі історії». Навіть ці дві зустрічі вистачило, щоб зробити висновок, що майбутнє за неформальною освітою, коли збирається коло зацікавлених людей і разом із потужною командою професіоналів обговорюють задану проблематику. І от, нарешті, третя зустріч у Луцьку. Навчання у Літній освітній школі-семінарі перевершили всі мої очікування! Я розраховувала отримати нові знання, перейняти досвід колег із викладання історії Голокосту, познайомитися із колегами-одномумцями. Але на виході зі школи я здобула значно більше: і знання, і досвід, і знайомство, але найголовніше – це усвідомлення того, що я не зможу вже надалі не досліджувати дану проблематику, вона зачепила за живе...

І так, перший день Літньої освітньої школи-семінару розпочався із відкриття та вступного слова організаторів, під час якого директор УЦВІГу, к.іст.н., Анатолій Подольський окреслив рамки та напрямки роботи на цілий тиждень. Завдяки продуманим, динамічним та цікавим вправам від Віталія Боброва, якому за короткий час, вдалося познайомити абсолютно всіх учасників семінару між собою.

Анатолій Подольський у своєму виступі «Особливості Голокосту у загальноєвропейському контексті» нагадав усім присутнім, що єврейські громади 27 країн Європи були піддані переслідуванню та вбивствам з боку

нацистської окупаційної влади в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) в наслідок чого загинуло 6 млн людей. Всі ми маємо визнати, що Голокост – це не єврейська історія, це частина історії Другої світової війни, це частина нашої історії, де євреї стали об'єктом знущань. Варто відзначити, що лекції Анатолія Подольського мала честь слухати не один раз, і кожного разу вони вирізнялися професіоналізмом, академізмом та своєрідним викладом матеріалу.

Справжнім джерелом енциклопедичних знань з єврейської культури для мене стала спікерка Надія Уфімцева. На практичному занятті «Єврейська історія, культура і традиція на теренах України» ми обговорювали чи існує різниця між Торою та Старим Заповітом, хто такі ашкенази, що таке галаха, мацева, наскільки великим є Талмуд, про гендерну рівність в сакральних текстах, про різницю між їдишем та івритом тощо.

Перший робочий день завершився знайомством із неперевершеною Ноа Сігал, яка ознайомила учасників школи із Концепцією викладання історії Голокосту в Міжнародній школі вивчення і викладання історії Голокосту при Яд Вашемі. Говорили по-перше, про те, що саме змушує замислитися над доцільністю навчання історії Голокосту. Ноа Сігал наголосила про необхідність чітко визначати термін «Голокост». Деякі вчителі дають надто загальне тлумачення, що включає усі жертви нацистів. Учні мають знати, що для багатьох людей цей термін є проблемним. У біблійській термінології голокост означає ритуальну жертву всеспалення; в історичній – муки євреїв, і в цьому значенні немає елемента ритуальності. Є також інші терміни. Деякі з них, наприклад «остаточне розв'язання», можуть несвідомо передавати расистську термінологію нацистів. Також існує термін «Шоа» (з івritу «катастрофа»), котрий не має релігійного підтексту.

По-друге, використання активізуючих методів навчання має створювати безпечну атмосферу для обговорення. Важливо створити відкритий простір для діалогу, щоб надати учням можливість усвідомлювати інформацію, задавати запитання, ділитися переживаннями з приводу почутого, своїми думками та побоюваннями.

По-третє, в процесі навчання варто надавати перевагу біографіям конкретних людей, ілюструючи ними статистичні дані, також використовувати розповіді прямих свідків тих подій. Учні мають отримувати знання про нацистські злочини не через цифри та безіменні маси, а на прикладі окремих людей.

Другий день розпочався несподівано із сюрпризу від Надії Уфімцевої, яка провела майстер-клас по вивченню азів івritу. Було цікаво та пізнавально: вивчали назви будови тіла та проводили аналогії звучання з іншими мовами, зокрема з українською. Заняття продовжив Анатолій Подольський «Українсько-єврейські взаємини у міжвоєнний період. Особливості співжиття під владою різних держав», який чітко окреслив особливості окупаційного режиму щодо євреїв в таких регіонах як: Дистрикт Галичина, Райхскомісаріат «Україна», Окупаційна зона «Трансністрія», військова окупаційна зона (так звана особлива військова зона), на теренах

включених до складу Румунії та до Угорщини. Доповідачем була озвучена приблизна кількість замордованого єврейського населення в кожному окупованому регіоні.

Що таке пропаганда, для чого її використовували і продовжують використовувати говорили із Михайлом Тяглим «Особливості окупаційної пропаганди на теренах України. Основні тези, джерела, ефективність». У даному виступі найбільше вразив фрагмент пропагандистського антисемітського відеоролику, який використовували нацисти, щоб максимально налаштувати населення проти єврейської громади.

Михайло Тяглий, як професійний знавець ромської історії запропонував до уваги учасників школи тему для обговорення: «Ідеологія і практика націонал-соціалізму щодо ромів та інших «небажаних» у нацистському «ідеальному суспільстві» груп». Говорили про євгеніку, її напрями, расову гігієну тощо. Щодо ромів, то підхід нацистської расової політики мав свої особливості: цигани, чим більше були «зіпсовані, змішані» з іншими расами, тим визнавалися сильнішим ворогом для Третього Райху, на відміну від євреїв, які, навпаки, чим «чистішими» національно були, тим ставали більшим ворогом для Райху. Лектором був зроблений акцент на трьох найбільших хвилях депортації ромського населення з Райху на східні території. Це депортація 2500 ромів із заходу Німеччини до Генерального губернаторства у травні 1940 р.; депортація близько 5 тис. ромів восени 1941 р. до гетто у Лодзі, і, зрештою, депортація ромів з усього Райху навесні 1943 р. до табору Аушвіц-Біркенау внаслідок так званого «Аушвіцького наказу», ухваленого Гімmlером 16 грудня 1942 р. Упродовж 1942 р. ромські громади на території окупованої України здебільшого були знищені. Така ситуація дає підстави кваліфікувати політику щодо ромської меншини під німецькою окупацією як геноцид, але залишає відкритим питання про причини майже одночасного в різних місцях застосування до неї найбільш радикального способу «вирішення циганського питання».

Варто звернути увагу на заняття Андрія Усача «Ставлення неєврейського населення до окупаційного режиму та його злочинів. Місцеві допоміжні служби та Голокост», яке пройшло на високому академічному і професійному рівні. Спікер навів цифри в які важко й досі повірити та переосмислити. Мова йде про 30 – 40 тис. місцевих мешканців, за приблизними підрахунками німецького дослідника Дітера Поля, які взяли участь у здійсненні Голокосту. Натомість за даними бази Яд Вашем станом на 1 січня 2017 р. нараховувалось 2 573 Праведники народів світу з України. Очевидно, – за словами Андрія Усача, – жодна з цих цифр не є остаточною і вони будуть змінюватися в ході подальших досліджень. З упевненістю можна лише стверджувати, що колаборація з нацистами, в тому числі при здійсненні Голокосту, як і порятунок євреїв, були крайніми поведінковими моделями. Найпоширенішим було все ж байдуже ставлення до долі євреїв. Зрештою, в екстремальних умовах нацистської окупації більшість переймалась виживанням передусім власним та своїх близьких.

Не менше цікавим та пізнавальним виявився запропонований Віталієм Бобровим та Надією Уфимцевою практикум «Викладання історії Голокосту. Огляд викликів та пошук рішень». На початку заняття, під час обговорення, із якими ж проблемами стикаються вчителі при викладанні даної теми, прийшли до висновку, що існують так звані перепони у вигляді: обмеження часу, як мотивувати та які саме теми пропонувати учням, де брати відповідну літературу та джерела, як подолати упередження. Здавалося питання є, а відповіді на них для багатьох учасників школи – немає. І тут на допомогу прийшов «мозковий штурм». Спікери запропонували розподілитися учасникам семінару на п'ять груп, які по черзі командою намагалися дати свої пропозиції та бачення для вирішення того чи іншого питання. І така групова робота дала свій результат.

На завершення другого робочого дня організаторами було передбачено перегляд та обговорення фільму «Якщо ти залишишся жити... Історія Шмуеля (Шмуліка) Шило». Після перегляду в залі стояла повна тиша, і тільки спокійний, врівноважений голос Ноа Сігал повернув всіх до реального буття. Фільм про трагічну долю маленького хлопчика Шмуеля Шмуліка, який народився у Луцьку в єврейській родині, якому вдалося залишитися живим, щоб всьому світу розповісти про ті страшні роки свого життя. Він на все життя запам'ятав, як у серпні 1942 р. під час Голокосту було знищено більше 17 тисяч євреїв його рідного міста. У своїх споминах він розповідає, як йому вдалося втекти з місця страти, і як протягом декількох місяців його перехувала польська родина. Згадує, як пізніше зустрівся з рідним братом, і опинився разом з ним у трудовому таборі, як у грудні 1942 р. після повстання у таборі йому знову вдалося вижити, а брату – ні... Вразило те, що людина, яка пережила смерть усіх знайомих, друзів, родичів (живою залишилася лише сестра, із якою він зустрівся після звільнення території у 1944 р.), не зламався, а знайшов у собі силу потрапити до Землі Ізраїль (1946 р.), де згодом отримав театральну освіту, став відомим актором, грав у театрі та кіно.

Третій день розпочався із заняття Анатолія Подольського «Особливості Голокосту на теренах України» на якому було озвучено чимало пізнавальної інформації та фактів. Дослідник привернув увагу учасників освітньої школи на існування трьох етапів «еволюції ставлення» нацистів до євреїв з 1933 по 1945 рр.. А саме, на першому етапі існував лозунг: «ви не повинні жити серед нас, залишаючись євреями», на другому – «ви не повинні жити серед нас», і на третьому – «ви не повинні жити»! Тотальне вбивство євреїв розпочалося з початком німецько-радянської війни. Якщо на осінь 1941 р. живими залишалися 80% жертв Голокосту, то на осінь 1942 р. лише 20% (К. Браунінг). Коли чуєш такі цифри, то розумієш справжній масштаб трагедії загальнолюдського значення, і бажаєш тільки одного, щоб ідеологія ксенофобії, антисемітизму ніколи не повторилася.

Як краще працювати із документами, як їх підбирати, чи варто щоденники використовувати на заняттях із учнями? Все це і багато інших питань запропонували на практикумі «Вживання євреїв на окупованих

територіях. Що нам можуть розказати щоденники» Віталій Бобров і Ольга Лімонова. На власному досвіді учасники школи мали можливість опрацювати у групах запропоновані документи та поділитися своїми міркуваннями. У підсумку, вкотре підтвердили значущість роботи із щоденниками та необхідність використання їх на уроках.

Водночас досить інформативне, пізнавальне та динамічне заняття запропонувала Ноа Сігал «Типові упередження при розгляді поведінки євреїв під час екстрими: існування у гетто, спротив та опір, масове вбивство, шляхи виживання». Перед тим, як розпочалася робота в групах, Ноа Сігал чітко визначила та охарактеризувала структуру єврейського керівництва в гетто: юденрат; релігійні організації; молодіжні організації; політичні партії; підпілля; структури, які підтримували економічне життя в гетто; організації єврейської інтелігенції тощо. Обговорювалось питання для чого так важливо вивчати конкретні ситуації, дилеми керівників гетто та прийняті ними шляхи вирішення. Для роботи в групах була запропонована тема: «Дилема представників Юденратів». Завдання полягало в тому, щоб прочитати тексти документів, знайти та порівняти, що між ними є спільного, визначити дилему, яке рішення було прийнято, і, найважче завдання – запропонувати інші варіанти рішень, порівнюючи з тим, що сталося насправді (за документом).

Дуже корисне і необхідне заняття для учасників школи провела Надія Уфімцева: «Викладання емоційно травматичного матеріалу. Як запобігти травмуванню учнів та емоційному вигоранню викладача». Пані Надія наголосила, що історія Голокосту є складною, піднімає болючі та дражливі питання. Вони можуть викликати несприйняття, загострювати упередження, ятрити особисті переживання. Найперше бажання, яке маємо при виникненні стресової ситуації – якнайшвидше позбутись чинника, що викликає асоціації та стрес. Відповідно, і поведінка учнів може бути різною. Головне пам'ятати, що будь-яка реакція та модель поведінки є нормальною і завжди має свої причини, але рефлексія та робота над ними потрібна завжди.

Доповідачка навела приклади художніх фільмів, які можна переглядати із дітьми, і при цьому не «вигорати» емоційно: «Життя прекрасне», «Старий і хлопчик», «Потяг життя» та багато інших. Запропонувала ряд корисних рекомендацій серед яких: спільні вироблені та прийняті правила роботи, створення дружньої та спокійної атмосфери, в якій є можливість вільного обміну думками, без оцінок і суджень, по завершенню уроку – проведення спеціальних занять для виходу з теми, що дасть можливість дітям опрацювати власні почуття, думки, сформувати своє ставлення.

Для практичного заняття «Тема історії Голокосту у сучасному художньому короткометражному кіно» Ноа Сігал запропонувала учасникам школи перегляд та обговорення чотирьох фільмів: «Голуб», «Сара», «Порцеляновий єдиноріг», «Швидка допомога». Завданням для кожної із чотирьох груп було переглянути короткометражний фільм, визначити для якого віку він може бути запропонований, на яких уроках можна використовувати, запропонувати альтернативну назву. Під час обговорення

дійшли висновків, що така форма роботи є прийнятною не лише на уроках історії, але й може використовуватися під час занять із англійської мови (Голуб), на уроках мистецтва (Сара), на виховних годинах («Порцеляновий єдиноріг», «Голуб», «Швидка допомога»). Таким чином, вирішується одна із багатьох проблем при викладанні історії Голокосту, яка насамперед, пов'язана із обмеженням часу викладача.

Завершився третій день навчання презентаціями проектів учасників школи та обміном досвідом.

На четвертий день учасники школи разом із організаторами вирушили до місця пам'яті Голокосту в с. Острожець Рівненської області. До нас приєдналася дружина рабина іудейської ортодоксальної громади м. Луцька Ханна Матусовська, яка люб'язно погодилася бути нашим екскурсоводом на цей день. Разом з нею Оксана Кулішова (вчителька острожецької школи) та Оксана Суцук (к.іст.н., доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) розповіли історію про те, що після Другої світової війни ніщо не нагадувало в Острожці про жертв Голокосту. Через місце, на якому відбувався масовий розстріл (800 осіб), було прокладено дорогу, через що, вірогідно, частину одного з масових поховань було знищено. Іншу ділянку використали для с/г потреб, де влітку випасалася худоба, а взимку діти їздили на санчатах, не підозрюючи, що під цими пагорбами місце захоронення багатьох невинно убієнних. Місце розстрілів поринуло у майже повне забуття. Лише у вересні 2013 р. розпочались роботи з перетворення масових поховань та колишнього єврейського цвинтаря на меморіальне місце. Загальна площа у 3800 кв.м. сьогодні оточена дерев'яною огорожею. На могилах замість квітів – традиційно чорно-сірий щебінь. Місце для сидіння біля пам'ятника запрошує присісти та замислитися над життям та долею єврейської громади, про яку розповідає інформаційний стенд поруч.

Після Острожця ми всі вирушили до Луцька. У міжвоєнний період Луцьк був польським містом, який на 80% складався із єврейського населення. Після анексії Сх. Польщі у 1939 р., Луцьк був зайнятий радянськими військами, а з початком німецько-радянської війни у червні 1941 р. окупований вже німецькою армією. Цьому передувала трагічна подія – 23 червня вояками НКВД на подвір'ї Луцької тюрми (Монастир бригіток XVII ст.) було страчено понад 3 тисяч в'язнів. 1 вересня 1941 р. Луцьк став адміністративним центром Луцької округи, а 19 червня 1942 р – столицею генеральної округи Волинь-Поділля. Під час війни в місті було утворено єврейське гетто, в якому перебувало близька 17 тисяч євреїв. У 1942 р. всі вони були вбиті, їхні домівки розгромлені, синагоги пограбовані. Про все це розповідали нам Оксана Суцук та Ханна Матусовська, які провели нас по місцях пам'яті. Пройшлися територією на якій було розташовано гетто. Пані Оксана розказала про нестерпні умови життя в гетто, про страждання невинних людей, знущання катів і повстання луцьких євреїв. Були на місці так званих розстрільних ям, куди протягом кількох місяців нацисти скидали

тіла вбитих євреїв. В народі це місце називають: «місто в одній могилі», де покояться 25658 євреїв Луцька та навколишніх населених пунктів.

Справжнім дивом архітектури національного значення для мене стала кам'яна Синагога XVII ст. Вразила велич цього храму! Через прибудову у вигляді величезної башти, яка мала оборонну функцію, синагогу називали «Малим замком». Будівля складалася з декількох частин: великої квадратної молитовної зали для чоловіків, квадратної п'ятиярусної оборонної вежі та двох прибудов із півдня та заходу, де розміщувалася школа та молитовна зала для жінок. Хоча у 1981 р. будівля була капітально відремонтована, наразі їй би не завадили нові реставраційні роботи. На наше здивування з іншого боку Синагоги ми побачили впритул побудовану автомийку. І це неприпустимо! Як місцева влада могла надати дозвіл на подібне сусідство? Учасники школи запропонували підготувати колективне звернення до мера міста Луцька про збереження унікальної пам'ятки архітектури XVII ст. національного значення.

Після пішої екскурсії вулицями Луцьку ми завітали до Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олени Пчілки. Тут розпочалася презентація-практикум: «Інтерактивний путівник для вчителя «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії»». Модерували захід Віталій Бобров та Ольга Лімонова. Цінність даного інтерактивного путівника є в тому, що він є сучасним, освітнім ресурсом, за допомогою якого вчитель може готуватися до занять або пропонувати свої методичні розробки через програму-конструктор.

Одним із приємних сюрпризів стала виставка робіт за участю автора Івана Кульнєва «Советский експеримент. Выставка к столетию Октябрьской революции и восьмидесятилетию «Большого террора» в СССР в колажах». Було цікаво спочатку попрацювати із колажами в групах, а потім порівняти власну інтерпретацію побаченого на колажі, із авторською. Виставка дуже вразила масштабом дослідницької бази, кількістю опрацьованих автором джерел та матеріалів, а найголовніше закоханістю в тему самого автора!

Завдяки Ноа Сігал учасники школи ввечері мали можливість ознайомитися із культурою та традицією святкування Шабату. «Шабат, Шолом!»: сказала Ноа Сігал і запросила нас до зали! Коли ми зайшли до кімнати, то побачили невід'ємні атрибути шабату – стіл, укритий скатертиною, дві запалені свічки, хала – традиційних хліб у формі заплетеної каси та вино. Говорили про єврейську культуру, традиції, свята та ритуали. Відпочивали та трапезничали! – так закінчився четвертий день навчання в освітній школі.

П'ятий день навчання розпочався із майстер-класу з усної історії від Наталії Отрещенко. Про цілющу силу розповідання історій вдалим є вислів Габріель Розенталь (Gabriele Rosenthal): «Через нарацію минуле виявляється більш реальною та осяжною частиною розповіді про життя. Минуле не має бути закритим – у значенні «зачиненим», – але має натомість бути придатним для розуміння як життя прожите, котре відділяє себе від життя теперішнього, але при цьому простягається в нього». Пані Наталя детальну вагу приділила

поняттям та категоріям. Визначилися, що свідки – ті, хто досвідчив (перше покоління); спостерігачі – ті, хто бачив / міг бачити (перше покоління); «Діти» свідків – ті, чиє знання передається у родині (друге, третє покоління); «Діти» спостерігачів – ті, чиє знання передається у родині / або, хто «відриває» минуле через різні медіа постпам'яті (друге, третє покоління). Говорили про особливості під час інтерв'ю, про типи запитань, про принципи ведення розмови, які мають бути дії напередодні, під час та після інтерв'ю тощо. Учасники школи мали можливість закріпити матеріал, попрацювати з документами і визначитися, чи припускали інтерв'юери помилки під час бесіди, чи всі правила були дотримані.

Емоційно травматичну тему озвучила Надія Уфимцева: «Жіночі історії Голокосту та геноциду». Тривалий час у наукових студіях Голокосту гендерні аспекти були недооцінені. Деякі вчені вважали, що диференціація жертв за тендером відволікатиме від факту, що нацисти знущалися над євреями різни статей та віку перш за все через їхню етнічність (Ofar Dalia, Weitzman Lenore). Однак, для єврейських жінок Голокост створив досвід і пам'ять, які не завжди відповідають тим, які мали єврейські чоловіки. Тільки жінки стикалися із абортами, вагітністю, пологами, аменореями, інвазивними гінекологічними обстеженнями. Жінки частіше, аніж чоловіки, були безпосередніми очевидцями смерті своїх дітей. Навіть деякі форми приниження, як от гоління голови, примусове роздягання чи обшуки тіла, жінки переживали по-іншому, аніж чоловіки, відповідно до пануючих культурних стереотипів. Пані Надія, провела порівняльний аналіз двох «досвідів» жінок – єврейок та німкеней. Щодо останніх активно на занятті обговорювали свободу вибору, яку мали німецькі жінки в гітлерівській Німеччині.

Варто згадати практикум «Незручні теми на уроках історії України», який провела на високому професійному рівні Ольга Лімонова. Однією із так званих «незручних» тем в історії України є Волинська трагедія, як один із епізодів українсько-польського протистояння часів Другої світової війни під час якого переважно постраждало цивільне українське та польське населення. Учасники школи активно долучились до обговорення уривку з «Кресової книги справедливих...», уривку з Резолюції польського сейму 2016 р. та реакції на неї з боку Голови УІНП В. В'ятровича. Аналізували чого у текстах більше: фактів чи суджень? Наскільки емоційною є лексика? Чи актуальною є ця тема для вивчення на уроках історії України? Чому? Порівнювали тексти у сучасних українських підручниках (Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України / підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – К.: Літера ЛТД, 2018. – 256 с. та Струкевич О.К. Історія України / підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – К.: «Грамота», 2018. – 240 с.). Обговорили сучасне ставлення до проблеми, чому важливо публічно засудити воєнні злочини, вчинені проти українського та польського народів?

Продовжила тему «Волинська трагедія в контексті масового насилля у період Другої світової війни» Оксана Каліщук, д.іст.н., професор кафедри

археології, давньої та середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Пані Оксана озвучила причини конфлікту, які можна спробувати пояснити, але жодним чином не виправдати. Провела порівняльний аналіз польської та української історіографії, навела відмінності у цифрах загиблих з різних сторін конфлікту, відмінності у назві: для українців – це Волинська трагедія, для поляків – Волинська різня. Зазначила, що важливим для розуміння природи конфлікту є та обставина, що терени, на яких відбувалося криваве протистояння, у баченні і українців, і поляків були невід’ємною складовою частиною їх візії майбутнього державотворення. І український, і польський провід не уявляли існування своїх національних держав без західних земель або без «східних кресів», відповідно.

Завершився день презентаціями проектів учасників освітньої школи та обміном досвіду.

Шостий день навчання розпочався з лекції «Порівняння злочинів нацизму та сталінізму. Злочин проти людяності та проти пам’яті» Андрія Козицького, к.іст.н., доцента кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Львівського національного університету імені Івана Франка. На високому професійному, академічному рівні пан Андрій доповідав про нацизм та сталінізм, порівнюючи ідеологію, вождізм, партійний апарат, державне адміністрування, терор, масову культуру, пропаганду, цензуру, расову/класову мораль. Шукали паралелі та відмінності між більшовизмом і нацизмом, антисемітизмом у Третньому Райху та СРСР.

Логічним продовженням теми стала лекція «Євреї України після війни та політика радянського антисемітизму» Анатолія Подольського. Мова йшла про ще один трагічний і жахливий феномен долі євреїв України в минулому столітті: післявоєнний державний, сталінський антисемітизм в Радянському Союзі. Проте, як зазначив пан Анатолій, – загалом післявоєнний антисемітизм не був рисою тільки радянських теренів. Найжахливіший приклад це Польща, де в місті Кельц в 1947 р. відбувся погром проти євреїв, які пережили нацистську окупацію та поверталися до своїх помешкань з таборів смерті. Протягом дня були вбиті десятки людей.

Високо професійно, змістовно, інформативно, як завжди із особливою доступністю у викладанні, притаманній лише пану Анатолію, пройшла дана лекція. Акцент доповідачем був зроблений на апогеї антисемітської політики в СРСР 1948 – 1953 рр. Проте після смерті Сталіна, в радянській Україні, як в цілому в СРСР антисемітизм нікуди не зник ні з владних установ, ні з суспільства, ні з свідомості людей. У 1960 – 1980 рр., в добу Хрущова та Брежнєва він перестав бути відкритим, офіційно засуджувався, проте існував в латентній (прихованій) формі. Як приклад Анатолій Подольський навів анекдот про Однокаменцева, який влучно охарактеризував ситуацію з антисемітизмом у згаданий час.

Останній день навчання завершився підведенням підсумків та дискусією про місця пам’яті про Голокост в сьогodнішній Україні, про

важкий спадок та актуальні тенденції, у якій взяли участь Андрій Козицький, Оксана Каліщук, Оксана Суцук та Анатолій Подольський.

Ну, і на завершення, відбулося урочисте вручення довгоочікуваних сертифікатів та методичної літератури, за що, я дуже вдячна організаторам! Навчання в освітньому семінарі-школі з історії Голокосту на теренах України пройшло на високому професійному рівні, я отримала інтелектуальне задоволення на місяці вперед. Ця школа – важливе джерело нових знань та практичних навичок, які кожен із учасників понесе в свої аудиторії, щоб продовжувати формувати критичне мислення у молоді. Для мене особисто це навчання стало поштовхом для того, щоб більше дізнатися, розібратися, дослідити регіональні особливості, пов'язані із історією Голокосту. Цей тиждень залишиться у моїй пам'яті надовго. Дякую організаторам за запрошення! Сподіваюсь на подальшу співпрацю.